

Ἀποσπάσας γὰρ εἰμάτων χρυσηλάτους
περόνας ἀπ' αὐτῆς, αἴσιν ἐξεστέλλετο,
ἄρας ἔπαισεν ἄρθρα τῶν αὐτοῦ κύκλων,
αὐδῶν τοιαῦθ', ὀθούνεκ' οὐκ ὄφουιντό νιν
οὔθ' οἷ' ἔπασχεν οὔθ' ὅποι' ἔδρα κακά,
ἀλλ' ἐν σκότῳ τὸ λοιπὸν οὐς μὲν οὐκ ἔδει
ὁμοίαθ', οὐς δ' ἔχρηζεν οὐ γνωσσίατο.

Σοφοκλέους Οιδίππους τύραννος, 1268-1274

Σπάζει αυτός τις χρυσές πόρπες, που εκράτουν
το φόρεμά της, τις αρπά και μπήγει
τις βελόνες στις κόγχες των ματιών του
σκούζοντας: «Να μη δῆτε ποτέ σας
τα ὅσα ἔπαθα φριχτά, κι ὅσα ἔχω κάνει,
σε σκοτάδι να βλέπω ὅσους δεν πρέπει,
να μη νιώθω ὅσους ποθοῦσα να ξέρω».

μτφρ. Φώτου Πολίτη

Το θάρρος να μην κρατάς κανένα ερώτημα στην καρδιά σου είναι αυτό που φτιάχνει τον φιλόσοφο. Αυτός οφείλει να εξομοιώνεται τον Οιδίποδα του Σοφοκλή, ο οποίος, αναζητώντας να εξιχνιάσει το φρικτό του πεπρωμένο, ασίγαστος ερευνά ακόμη κι όταν διαισθάνεται πως από τις απαντήσεις θα προκύψει για τον ίδιο η πιο αποτρόπαια. Όμως σ' αυτό το σημείο οι περισσότεροι φέρουν μέσα τους την Ιοκάστη που εκλιπαρεί στο όνομα όλων των θεών τον Οιδίποδα να μη διερευνήσει πιο πέρα: και οι περισσότεροι ενδίδουν στα λόγια της και γι' αυτό η Φιλοσοφία βρίσκεται εκεί που βρίσκεται.

Απόσπασμα επιστολής του Σοπενχάουερ στον Γκάιτε, 11.11.1818,
που μνημονεύει ο Ferenczi στο *First Contributions to Psycho-Analysis*.

Σημείωμα των εκδοτών

Το τέλος του 2015 βρίσκει τη χώρα μας αλλά και ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο σε οδυνηρές, τραυματικές δυσχέρειες.

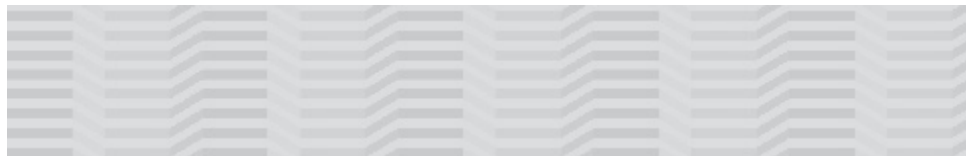
Η έννοια του τραύματος αποτέλεσε τον πυρήνα της ψυχαναλυτικής θεώρησης από την (φροϋδική) αρχή της. Αλλά το τραύμα όρισε και ένα πεδίο δυσεπίλυτων αμφιταλαντεύσεων του ψυχισμού μεταξύ του «μέσα» και του «έξω», μεταξύ του σώματος και του περιβάλλοντος, ένα πεδίο που μέχρι σήμερα δεν έχει χάσει τίποτε από την επικαιρότητά του.

Στη *Συνομιλία* μας η καθηγήτρια **Alessandra Lemma** μάς θυμίζει τόσο τις –ζωτικές για την ψυχαναλυτική θεωρία αλλά και πρακτική μας– συνδέσεις με το σώμα όσο και τις συνδέσεις με την περιβάλλουσα συλλογικότητά μας, την αναπόφευκτη και πολλαπλή κοινωνική και επιστημονική αναφορικότητα της ψυχανάλυσης.

Στην *Αναλύτρια στη Συνεδρία* η **Αριέλλα Ασσέρ** χειρίζεται με επιδεξιότητα ένα σύνθετο αναλυτικό υλικό, που καταφέρνει να «ομιλεί» με ικανοποιητική προφάνεια και που τις πτυχές του αναδεικνύουν με τις εμβριθείς παρατηρήσεις τους τόσο η **Αύρα Μπεράτη** όσο και ο **Βασίλης Δημόπουλος**.

Στο παρόν τεύχος το *Τραύμα* έχει την πρωτοκαθεδρία. Κατ' αρχάς με τη μορφή του ψυχαναλυτικού μας προγόνου *Sándor Ferenczi*, που επανέφερε το τραύμα, με «τραυματικό» τρόπο και σκανδαλωδώς, στο κέντρο της ψυχαναλυτικής μας θεώρησης, και που τον σκιαγραφεί ο **Φώτης Μπόμπος**. Επίσης ως μία άλλη, πολύ σύγχρονη θεώρηση του τραυματικού, από τη σκοπιά της Ψυχοσωματικής Σχολής του Παρισιού, όπως παρουσιάζεται από τον **Ιάκωβο Κλεώπα**, που συνδέει κλασικές φροϋδικές απόψεις με πλήθος από σύγχρονα ρεύματα έρευνας και σκέψης. Έχουμε επίσης την εξαιρετικά ενδιαφέρουσα κλινική εργασία της **Αυγής Σακετοπούλου**, που χρησιμοποιεί τις προηγούμενες εννοιολογήσεις αλλά και πολλές άλλες, για να αναδείξει τραυματικές δομήσεις της αναλυόμενης της, με μία συναρπαστική, ασυνείδητη διαδραμάτιση, μέσω της όσφρησης ελληνικού καφέ. Η εργασία του **Γιάννη Κόντου** που δείχνει τη μακρά αναλυτική πορεία μίας αναλυόμενης που είχε οργανώσει έναν ζωντανό-νεκρό εαυτό και πώς η ενεργητική σιωπή του αναλυτή ανέδειξε τους τραυματικούς πυρήνες και πυροδότησε την αναπαραστατική δυναμική. Και, τέλος, η εργασία της **Πέγκυς Σφυρίδου**, που μας μεταφέρει στην περιοχή της γεινίασης του ατομικού με το συλλογικό/κοινωνικό τραύμα, και δείχνει κόμβους και σημεία σύνδεσης και επικοινωνιών που μπορούν να ξαναβάλουν σε λειτουργία την ψυχική ζωή, ενίοτε ακόμη και στις παρυφές της εμπειριστατωμένης αναλυτικής εργασίας.

Το νέο μας τμήμα, *70 Χρόνια Μετά*, θα αναφέρεται κάθε φορά σε ένα καίριο και καθοριστικό για την εξέλιξη της ψυχαναλυτικής θεωρίας κείμενο, που έχει μόλις συμπληρώσει τα 70ά του γενέθλια. Επιλέξαμε το θεμελιώδες, εκ της ιστορικής διαδρομής του, άρθρο του **William Ronald Dodds Fairbairn**, του 1944, που έπαιξε τόσο καθοριστικό ρόλο

στην εγκαθίδρυση της θεωρίας των σχέσεων-αντικειμένου ή αντικειμενοτρόπων σχέσεων, όπως, «φαιρμπαιρικά» έχει αποδοθεί στα ελληνικά.

Στον *Κινηματογράφο* έχουμε αναφορές σε δύο εξαιρετες ταινίες. Στην παλαιότερη *Αυτοκρατορία των Αισθήσεων*, του Ōshima, με τις ατέρμονες αναζητήσεις του αντικειμένου, που με εξαιρετική μαεστρία «μοντάρει» η **Ελισάβετ Παπανδρέου**, και τη νεότερη Αποστολή στην Μπριζ, όπου ο **Ιωάννης Α. Μαλογιάννης** μάς κάνει «τράβελινγκ» στους δρόμους της ενοχής.

Στα *Βιβλία* έχουμε την παρουσίαση από την Αριέλλα Ασσέρ του σπουδαίου βιβλίου της *Ρίκας Μπενβενίστε, Αυτοί που Επέζησαν. Αντίσταση Εκτόπιση, Επιστροφή* για την τραυματική αποκοπή των εβραίων συμπατριωτών μας από τον κορμό της πόλης τους, της Θεσσαλονίκης· και του βιβλίου του *Stephen Aaron, Τρόμος επί Σκηής*, από την Έλενα Τερζιόγλου, με την πάντοτε καίρια συνάντηση θεάτρου και ψυχοσμού.

*Ιωάννης Βαριζόπουλος
Νίκος Λαμνίδης*

Σημείωμα των εκδοτών 2

Σταύρος Μέντζος (23 Μαρτίου 1930 – 16 Μαΐου 2015) 5

Συνομιλία Alessandra Lemma 7

Η Αναλύτρια στη Συνεδρία Αριέλλα Ασσέρ Η Περίπτωση της Λένας 35

Σκολιάζον η Αύρα Μπεράτη και ο Βασίλης Δημόπουλος 46

Απαντάει η Αριέλλα Ασσέρ 57

Εκπαιδευτικά

Sándor Ferenczi: Ο Άνθρωπος - Το Έργο του **Φώτης Μπόμπος** 59

Τραυματισμοί της Ψυχής - Τραυματισμοί του Σώματος **Ιάκωβος Κλεώπας** 84

Κλινικά και θεωρητικά

Πέραν του Καταναγκασμού της Επανάληψης και καθ' οδόν προς τη Μορφοποίηση:
Αρνητικό Τραύμα και Οδύνη της Ευχαρίστησης **Αυγή Σακετοπούλου** 117

Ενεργητική Σιωπή: Μία Ασυνήθης Τεχνική Παρέμβαση σε Πολύ
Διαταραγμένους Ασθενείς (Η Περίπτωση της Μάγδας) **Γιάννης Σ. Κόντος** 133

Συναντήσεις **Πέγκυ Σφυρίδου** 159

Επιστήμες και τέχνες

Μία Ψυχαναλυτική Ανάγνωση της Αντιγόνης
Αναστασία-Σταυρούλα Βαλταδώρου 175

70 χρόνια μετά

Η Ενδοψυχική Δομή Θεωρημένη ως Σχέσεις-Αντικειμένου
W. Ronald D. Fairbairn 199

Κινηματογράφος (Επιμέλεια Γρηγόρης Μανιαδάκης)

‘Θα γίνεις Αληθινός Σκελετός. Δέχεσαι;’ *Η Αυτοκρατορία των Αισθήσεων*,
του Nagisa Ōshima **Ελισάβετ Παπανδρέου** 249

Ενοχή, Εξίλεση και Αυτοθυσία. *In Bruges*, του Martin McDonagh
Ιωάννης Α. Μαλογιάννης 256

Βιβλία (Επιμέλεια Κώστας Ζερβός)

*Αντιοί που Επέζησαν. Αντίσταση, Εκτόπιση, Επιστροφή. Θεσσαλονικείς Εβραίοι
στη Δεκαετία του 1940*, της Ρίκας Μπενβενίστε **Αριέλλα Ασσέρ** 262

Τρόμος επί Σκηνής, του Stephen Aaron **Έλενα Τερζιογλου** 271

Σταύρος Μέντζος

(23 Μαρτίου 1930 – 16 Μαΐου 2015)

Στις 16 Μαΐου πέθανε στη Γερμανία ο καθηγητής Σταύρος Μέντζος, μία εξαίρετη φυσιογνωμία της ψυχιατρικής και της ψυχανάλυσης. Προπάντων όμως ένας άνθρωπος μεγάλης ευαισθησίας και ουσιαστικής πνευματικής καλλιέργειας που συνόδευε και χαρακτήριζε την άοκνη επιστημονική του δημιουργικότητα. Ο θάνατός του παραμένει επώδυνος τόσο για τους πολυάριθμους συνεργάτες και μαθητές του στη Γερμανία –όπου ανέπτυξε επί δεκαετίες το πολυχιδές έργο του– όσο και για τους συναδέλφους και φίλους του στην Ελλάδα. Και αυτό, γιατί αν επιθυμήσει κανείς να περιγράψει έστω αποσπασματικά την προσφορά του στους συνομιλητές του, οφείλει να υπογραμμίσει κατ' αρχάς πως, πέραν της γνώσης που αυτονόητα μετέφερε, ο Μέντζος διέθετε τη μοναδική ικανότητα να συνδράμει, ν' αναγνωρίζει και ν' αναδεικνύει τη σκέψη των άλλων, κυρίως των ανερχόμενων νέων επιστημόνων. Ο Μέντζος υπήρξε μία αντιαυταρχική, δημοκρατική προσωπικότητα, χάρη στην οποία αναπτυσσόταν ανάμεσα σ' εκείνον και τους εκπαιδευομένους, τους συχνά πολύχρονους συνεργάτες του, μία ατμόσφαιρα διαλεκτικής αλληλοπροσέγγισης με την οποία απελευθερώνονταν και γινόταν αποδεκτή η γόνιμη κριτική. Στην ευαισθησία της αλληλοκατανόησης στηριζόταν άλλωστε η διαμεσολάβηση ανάμεσα στο πλήθος των εμπειρικών δεδομένων και των προσπαθειών να ελεγχθούν και να διευρυνθούν νέες θεωρητικές απόψεις.

Ο Σταύρος Μέντζος, όπως ο ίδιος επισημαίνει σε αυτοβιογραφικές περιγραφές του, δεν ανατράφηκε σε οικογένεια ακαδημαϊκών, αλλά μεγάλωσε σε μία πολυάριθμη οικογένεια όπου δέχτηκε τη φροντίδα και την αγάπη μιας θερμής μητέρας, που καταγόταν από οικογένεια ψαράδων, και ενός πατέρα που ήξερε να αξιοποιεί, ως αρτοποιός και έμπορος σε ιστορικά δύσκολες περιόδους, την πρακτική του ευφυΐα. Κοντά του ανέπτυξε ο Μέντζος την κλίση του προς το συγκεκριμένο που κατέληξε αργότερα στη διεκδίκηση θεωρητικών συλλήψεων εδραιωμένων στην απτή κλινική πραγματικότητα.

Το δημοτικό, το γυμνάσιο και τις ιατρικές σπουδές του ολοκλήρωσε στην Αθήνα. Είναι δε αξιοσημείωτο πως, αναφερόμενος ο ίδιος στα μαθητικά χρόνια του, υπογραμμίζει ότι ναι μεν ήταν ένας από τους πέντε ή έξι καλύτερους, δίχως ωστόσο να έχει διατελέσει ο πρώτος της τάξης του. Αυτή η θέση του ανάμεσα στους συνομηλικούς του τον προστάτευσε από εκείνες τις οριστικές δεσμεύσεις και υποχρεώσεις που συχνά επιβαρύνουν τους διακρινόμενους άριστους. Την ίδια περίοδο, στην ηλικία της προεφηβείας και εφηβείας, στρέφεται για πρώτη φορά προς τη φιλοσοφία ανακαλύπτοντας, παράλληλα με τον γερμανικό ιδεαλισμό, τον αμερικανικό πραγματισμό· μία στοχαστική διπολικότητα από την οποία δεν πρόκειται να παραιτηθεί μελλοντικά ολοσχερώς και ως θεωρητικός κλινικός. Τα κείμενα που ανακαλύπτει και τον απασχολούν ολοένα και περισσότερο είναι οι εκδόσεις κακομεταφρασμένων ψυχαναλυτικών έργων τα οποία την πρώτη και δεύτερη δεκαετία μετά

τον πόλεμο επιτυγχάνουν να διαδοθούν με δυσκολία στην Ελλάδα, δίπλα στις κατισχύουσες φιλοσοφικές και πολιτικές ιδεολογίες. Η απόφασή του, ήδη στη διάρκεια των σπουδών του, να γίνει ψυχίατρος θα τον οδηγήσει συμπληρωματικά πολύ νωρίς στην ανάγνωση των συγγραμμάτων των κλασικών της φαινομενολογίας. Έτσι, όντας στρατιώτης, διαβάζει με τη βοήθεια ενός λεξικού τη *Γενική Ψυχοπαθολογία* του Karl Jaspers.

Επιλέγοντας τη Γερμανία για την ψυχιατρική του εκπαίδευση θα βρεθεί αρχικώς από το 1957 έως το 1967 στην πανεπιστημιακή κλινική του Αμβούργου όπου και αποκτά το 1960 τον τίτλο του διδάκτορα, ενώ το 1967 γίνεται δεκτή η επί υφηγεσία μελέτη του. Στη συνέχεια θα αποκτήσει τη θέση του πρώτου στην ιεραρχία επιμελητού της πανεπιστημιακής κλινικής της Φρανκφούρτης, και το 1971 εκλέγεται καθηγητής και του ανατίθεται η διεύθυνση του νεοσυσταθέντος τμήματος Ψυχοθεραπείας και Ψυχοσωματικής. Εξαρχής το υποκειμενικό και επιστημονικό ενδιαφέρον του συμπληρώνεται με την ενασχόλησή του με την ψυχανάλυση τερματίζοντας τη διδακτική του ανάλυση στο Αμβούργο και αποκτώντας στη Φρανκφούρτη τον τίτλο του διδάσκοντος ψυχαναλυτού.

Οι επιστημονικές και ερευνητικές εργασίες του καλύπτουν ένα ευρύτατο φάσμα ενδιαφερόντων καθώς επικεντρώνονται στην ανάπτυξη νέων, πολλές φορές ανατρεπτικών, ψυχοδυναμικών ερμηνειών ψυχιατρικών δεδομένων. Οι απόψεις και συλλήψεις του Μέντζου συγκλίνουν στη διερεύνηση της συνοχής ανάμεσα στις διαφορετικές ψυχοπαθολογικές καταστάσεις. Σκοπός του είναι η εξακολουθητική επιδίωξη για την εκπόνηση ή διαπλάτυνση μιας θεραπευτικής τεχνικής σε σημεία όπου είναι κλινικώς αισθητή η απουσία της. Παραμένει λ.χ., μεταξύ άλλων, υποδειγματική η συγκρότηση στη Φρανκφούρτη μιας ομάδας ψυχαναλυτών –στην οποία περιστασιακά είχαν την ευκαιρία να συμμετάσχουν και Έλληνες συνάδελφοι– οι οποίοι για δεκαετίες επικεντρώνονταν σε χρονικά εκτεταμένες θεραπείες ψυχώσεων με επιπτώσεις τόσο στους τεχνικούς χειρισμούς όσο και στη θεωρητική εκμετάλλευσή τους.

Θα ήταν δύσκολο να συμπεριληφθεί σ' αυτήν την πρώτη αναφορά στη μνήμη του Σταύρου Μέντζου ένας κατάλογος των βιβλίων και εργασιών του – που άλλωστε θα παρουσιασθούν περισσότερο ενδελεχώς στην προγραμματιζόμενη εκδήλωση για τη συνεισφορά του στην ψυχανάλυση. Επιλεκτικά ας αναφέρουμε το *Υστερία. Επί της Ψυχοδυναμικής Ασυνείδητων Σκηνοθεσιών, το Διαπροσωπική και Θεσμοθετημένη Άμυνα, το Νευρωτική Διεργασία Συγκρούσεων, το Ψυχοδυναμικά Μοντέλα στην Ψυχιατρική, το Ο Πόλεμος και οι Ψυχοκοινωνικές του Λειτουργίες, το Κατάθλιψη και Μανία*. Σε όλες αντικατοπτρίζεται, θεμελιωμένη στην απτή κλινική εμπειρία, η πεποίθηση ότι η περιγραφική τεκμηρίωση της διαγνωστικής ψυχικών διαταραχών, όπως αυτή επιχειρείται διαμέσου των ταξινομικών συστημάτων, είναι ανεπαρκής.

Ο Σταύρος Μέντζος –του οποίου το συγγραφικό έργο είναι ελλιπώς μεταφρασμένο στην ελληνική– δεν θα πάψει να απασχολεί τη σκέψη όσων τον γνώρισαν, όχι μόνον για το πλήθος των πνευματικών ερεθισμών που τους προσέφερε, αλλά και για την ανεξίτηλη εικόνα που κατέγραψαν ενός στοχαστή μεγάλης ευπρέπειας, ευγένειας και σπάνιας ανοχής των «άλλως σκεπτομένων».

Νίκος Τζαβάρας

Συνομιλία με την Alessandra Lemma

NL: Αλεξάνδρα, πρώτα-πρώτα σ' ευχαριστούμε πολύ για τη διάθεσή σου να μας δώσεις τον χρόνο σου γι' αυτήν τη συνομιλία μας, κάτω από την πίεση των απαιτήσεων αυτού του Συνεδρίου, όπου είσαι κεντρική ομιλήτρια. Διάβασα πρόσφατα και με προβλημάτισαν δύο νέα άρθρα σου, το Σώμα του Αναλυτή και το Αναλυτικό Πλαίσιο (που θα εκδοθεί στην Ετήσια Ελληνική Έκδοση της Διεθνούς Ψυχαναλυτικής Επιθεώρησης) και το Ψυχανάλυση σε Καιρούς Τεχνο-Κουλτούρας: Ορισμένες Σκέψεις για τη Μοίρα του Σώματος στον Εικονικό Χώρο, που είναι η κεντρική ομιλία σου σ' αυτό το Συνέδριο της ΔΨΕ. Καθώς τα διάβα-

Η Alessandra Lemma (alemma@mac.com) MA, MPhil (Cantab), DCLin Psych είναι fellow της Βρετανικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, διευθύντρια Ανάπτυξης Ψυχοθεραπειών στις Κλινικές Tavistock & Portman, επισκέπτρια καθηγήτρια της Ψυχανάλυσης στο University College London (UCL), επίτιμη καθηγήτρια των Ψυχολογικών Θεραπειών στο Πανεπιστήμιο του Essex και επισκέπτρια καθηγήτρια του Ινστιτούτου Winnicott του Πανεπιστημίου Sapienza της Ρώμης. Είναι γενική εκδότρια της σειράς The New Library of Psychoanalysis και συγγραφέας πολλών ψυχαναλυτικών και ψυχοθεραπευτικών βιβλίων και άρθρων.

Η συνομιλία έλαβε χώρα στη Βοστώνη, στο περιθώριο του 49ου Διεθνούς Συνεδρίου της Διεθνούς Ψυχαναλυτικής Ένωσης (IPA), στις 24 Ιουλίου 2015.

Μετάφραση: Νίκος Λαμνίδης.

Interview with Alessandra Lemma

NL: Alessandra thank you very much for being so generous to offer to us the time for a discussion with you, under the pressure of this Congress' demands, as you are one of the keynote speakers. I've recently read and I was intrigued by two new papers of yours, The Body of the Analyst and the Analytic Setting (which will appear translated in the Greek Annual of the IJPA) and

Alessandra Lemma MA, MPhil (Cantab), DCLin Psych is Director of the Psychological Therapies Development Unit at the Tavistock and Portman NHS Foundation Trust. She is a Consultant Adult Psychotherapist at the Portman Clinic where she specializes in working with transsexuals. She is a Fellow of the British Psychoanalytical Society and Visiting Professor, Psychoanalysis Unit, University College London and Honorary Professor of Psychological Therapies in the School of Health and Human Sciences at Essex University. She is the Clinical Director of the Psychological Interventions Research Centre at UCL. She is Visiting Professor, Istituto Winnicott, Sapienza University of Rome and "Centro Winnicott", Rome. She is the General Editor of the New Library of Psychoanalysis Book Series, first launched in 1987, in association with the Institute of Psychoanalysis, London, and has published several books on psychotherapy and psychoanalysis.

The interview took place in Boston, MA, during the 49th IPA Congress, the 24th of July 2015.

Psychoanalysis in Times of Technoculture: Some Reflections on the Fate of the Body in Virtual Space, your keynote presentation in this IPA Congress. Reading them, I had the strong feeling that your focusing on the patient's bodily experience, both within the therapeutic setting as well as in his/her social context, could bring about some fresh air and revitalization to our contemporary psychoanalytic theorizing, an effect which can prove itself extremely timely, and inspiring – a precious ingredient, according to my opinion. Otto Kernberg in a paper about the history of the concept of counter-transference, had reminded us that acknowledging & discussing personal feelings about our patient in formal psychoanalytic meetings, was once regarded as almost unprofessional and thus, an analyst had to exercise caution when approaching these issues. I think that our days and in a similar manner, psychoanalysis distances itself from the body and sexuality (Green's and Fonagy's papers¹). What led, according to

Alessandra Lemma MA, MPhil (Cantab), DClin Psych is Director of the Psychological Therapies Development Unit at the Tavistock and Portman NHS Foundation Trust. She is a Consultant Adult Psychotherapist at the Portman Clinic where she specializes in working with transsexuals. She is a Fellow of the British Psychoanalytical Society and Visiting Professor, Psychoanalysis Unit, University College London and Honorary Professor of Psychological Therapies in the School of Health and Human Sciences at Essex University. She is the Clinical Director of the Psychological Interventions Research Centre at UCL. She is Visiting Professor, Istituto Winnicott, Sapienza University of Rome and "Centro Winnicott", Rome. She is the General Editor of the New Library of Psychoanalysis Book Series, first launched in 1987, in association with the Institute of Psychoanalysis, London, and has published several books on

ζα είχα την έντονη αίσθηση ότι η εστίασή σου στο σωματικό βίωμα της/του ασθενούς, τόσο μέσα στο θεραπευτικό πλαίσιο όσο και στο κοινωνικό του περίγραμμα, θα μπορούσε και ν' αναζωογονήσει τη σύγχρονη ψυχαναλυτική μας θεωρητικοποίηση, κάτι που μπορεί να αποδειχθεί πολύ καίριο και να εμπνεύσει – και αυτό είναι πολύτιμο, κατά τη γνώμη μου. Ο Otto Kernberg, σε μία παρουσίασή του σχετική με την ιστορία της έννοιας της αντιμεταβίβασης, μας θύμισε ότι η αναγνώριση και η συζήτηση των προσωπικών αισθημάτων μας για έναν/μία ασθενή, σε θεσμικές ψυχαναλυτικές συναντήσεις, θεωρείτο κάποτε σχεδόν αντιεπαγγελματική και επομένως ο αναλυτής θα έπρεπε να είναι προσεκτικός όταν αναφέρεται σε τέτοια θέματα. Νομίζω ότι στις μέρες μας και με ανάλογο τρόπο, η ψυχανάλυση τείνει να πάρει αποστάσεις από το σώμα και από τη σεξουαλικότητα (όπως αναπτύσσεται τα άρθρα του Green και του Fonagy¹). Τι νομίζεις ότι έκανε την ψυχανάλυση να απομακρυνθεί από το σώμα, σε αντίθεση με τη ρήση του Freud ότι το εγώ είναι πριν και κυρίως σωματικό εγώ;

AL: Κατ' αρχάς θεωρώ ότι δεν είναι όλες οι ορισμένες μόνο ψυχαναλυτικές παραδόσεις απομακρύνθηκαν από το σώμα. Θα γενικεύαμε αν λέγαμε ότι κάτι τέτοιο ισχύει για όλη την ψυχανάλυση, διότι, για παράδειγμα, οι σύγχρονοι φροϋδικοί έχουν παραμείνει αρκετά πιστοί στη φροϋδική θέση και σε ορισμένες ψυχαναλυτικές κουλτούρες, όπως στην ιταλική ψυχαναλυτική κουλτούρα, γράφουν για το σώμα πολύ περισσότερο σε σύγκριση με το πόσα γράφονται για το σώμα στη βρετανική ψυχανάλυση. Αλλά από γενική σκοπιά νομίζω ότι κάνεις μία σημαντική παρατήρηση. Έχουμε την

1. Green, A. (1995). Has Sexuality anything to do with Psychoanalysis? *International Journal of Psychoanalysis* 76:871-883 & Fonagy, P. (2008). A Genuinely Developmental Theory of Sexual Enjoyment and its Implications for Psychoanalytic Technique. *Journal of American Psychoanalytic Association* 56:11-36.

τάση να φεύγουμε μακριά από το σώμα. Ένας πολύ σημαντικός λόγος γι' αυτήν την κίνηση απομάκρυνσης από το σώμα υπήρξε η έλευση της θεωρίας των αντικειμενοτρόπων σχέσεων², που μας έκανε να εστιάσουμε πολύ περισσότερο στις εσωτερικευμένες σχέσεις αντικειμένων και στην ασυνείδητη φαντασίωση, που είναι τόσο κεντρική, ιδίως στην κλαϊνική σκέψη. Όλα αυτά μας απομάκρυναν από την ψυχολογία-του-ενός-προσώπου, που βρισκόταν στο κέντρο του αρχικού φροϊδικού μοντέλου. Θεωρώ τις εξελίξεις αυτές να μην ζωτικές για την κατανόηση των ασθενών μας, αλλά είναι αναγκαίο και να μην έρχονται σε σύγκρουση με τις οπτικές της ψυχολογίας-του-ενός-προσώπου. Αντιθέτως, θα πρέπει να παντρέψουμε τις δύο θέσεις. Να μη χάνουμε το βλέμμα μας από το σώμα, την ιδιοσυστασία του, καθώς και από το τι συμβαίνει σε αυτήν την ιδιοσυστασία μέσα στο περίγραμμα των αναπτυσσόμενων σχέσεων αντικειμένων...

ΝΛ: ... και με ποια έννοια κατέστησε δυσκολότερη την εμπλοκή του σώματος η θεωρία των σχέσεων αντικειμένων;

ΑΛ: Γιατί δόθηκε μεγάλη σημασία στο να κατανοήσουμε καλύτερα τη φύση των πρώιμων σχέσεων αντικειμένων, πώς αναπτύσσονται και πώς επιδρούν στην ψυχική δομή, πώς εσωτερικεύονται και πώς τροποποιούνται από τις αμυντικές διαδικασίες. Ιδιαίτερα η Klein έκανε κάποιες πολύ σημαντικές συνεισφορές στα σημεία αυτά, έστω και αν η ίδια Klein μίλησε στην πραγματικότητα πολύ για το σώμα και για τους ιδιοσυστασιακούς παράγοντες. Αλλά οι επίγονοί της άφησαν στην άκρη το σώμα, και λέγοντας 'σώμα' εννοώ το σώμα και τη σεξουαλικότητα. Νομίζω ότι αφήσαμε αυτά τα

your opinion, to such a state of affairs, in spite of Freud's crucial saying that ego is first and foremost a body ego?

ΑΛ: First of all I think that it's only certain psychoanalytic traditions that have distanced themselves from the body. We generalize if we say that this is true for all of psychoanalysis, because, for example, contemporary Freudians have remained quite loyal to the Freudian view; and in certain psychoanalytic cultures, such as the Italian psychoanalytic culture, the body is still written about far more if compared to the amount of writing on the body arising from British psychoanalysis. But as a general point I think that you are making an important observation: we have tended to move away from the body. A very important reason for this movement away from the body has been the advent of object relations theory that made us focus much more on internalized object relationships and the focus on unconscious phantasy, so central in Kleinian thinking in particular. All of this has taken us away from one-person-psychology that was at the heart of the early Freudian model. I see these developments as being integral to understanding our patients but they need not stand in conflict to one-person-psychology viewpoints. On the contrary we have to mar-

psychotherapy and psychoanalysis.

The interview took place in Boston, MA, during the 49th IPA Congress, the 24th of July 2015.

1. Green, A. (1995). Has Sexuality anything to do with Psychoanalysis? *Int. J. Psycho-Anal.* 76:871-883; Fonagy, P. (2008). A Genuinely Developmental Theory of Sexual Enjoyment and its Implications for Psychoanalytic Technique. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 56:11-36.

2. Σ.τ.Ε.: Το άρθρο του Fairbairn, μεταφρασμένο στο παρόν τεύχος, αποτελεί κύριο εκπρόσωπο της έλευσης αυτής.

ry the two positions. Looking at the body, the constitution of givens, alongside what happens to those givens in the context of evolving object relationships...

NL: ... *and in what sense object relations theory made it more difficult to involve the body?*

AL: Because so much emphasis was placed on understanding much more the nature of how early relationships develop and impact on psychic structure, how they become internalized and modified by defensive processes. Klein in particular made some very important contributions in this respect, even though, actually, Melanie Klein herself talked a lot about the body and constitutional factors. But her successors left the body behind and by body, I mean the body *and* sexuality. I think we have left those two things behind, a great deal, by focusing a lot, for example, on 'attacks on linking', on 'what's going on in the mind' etc, resulting at times in a notion of disembodied mind. This is a great loss. So, in that sense, I think object relations theories have become disembodied.

NL: *So in your view, we should, put in the center of our thinking the concept of embodiment, which is a little bit of a paradox because if the body is in the center of our interest we don't need the concept of embodiment. But, I suppose, if we have moved away from the body, then we need this concept to ground us back...*

AL: ...exactly...

NL: ... *so, can you tell us a little bit about this very important concept, which is so central to your thought?*

AL: Yes! For me, the starting point for

δύο πράγματα σε μεγάλο βαθμό στην άκρη με το να επικεντρωθούμε υπερβολικά, για παράδειγμα, στις 'επιθέσεις στις συνδέσεις', στο 'τι συμβαίνει στον νου' κ.λπ., με αποτέλεσμα, ενίστε, έναν αποσωματωμένο ψυχισμό. Αυτό είναι μεγάλη απώλεια. Έτσι, με αυτήν την έννοια, νομίζω ότι οι θεωρίες των αντικειμενοτρόπων σχέσεων αποσωματώθηκαν.

NL: *Συνεπώς, κατά την άποψή σου, θα πρέπει να βάλουμε στο κέντρο της σκέψης μας την έννοια της σωματώσης, κάτι που είναι κάπως παράδοξο διότι εάν το σώμα είναι στο κέντρο του ενδιαφέροντός μας τότε δεν χρειαζόμαστε την έννοια της σωματώσης. Αλλά υποθέτω ότι (θες να πεις πως) αν έχουμε απομακρυνθεί από το σώμα τότε χρειαζόμαστε αυτήν την έννοια για να μας ξανα-γειώσει...*

AL: Ακριβώς...

NL: *Οπότε μπορείς να μας πεις λίγα πράγματα για αυτήν την τόσο σημαντική έννοια, που είναι τόσο κεντρική στη σκέψη σου;*

AL: Ναι! Για μένα αφετηρία για την κατανόηση της ανάπτυξης του ψυχισμού είναι το ότι η σωματώση διαμορφώνει τον νου. Μία σημαντική συνέπεια αυτού, μία θέση που έχει υποστεί πλούσια περαιτέρω επεξεργασία μετά τον Freud, είναι το ότι η προέλευση της λειτουργίας του εγώ είναι από σωματικά πρότυπα. Με άλλα λόγια, σε όλη μας τη ζωή, η δομή του εγώ και η ταυτότητα είναι θεμελιωμένες σε μεγάλο βαθμό στις αισθήσεις και στην επίγνωση του σώματος. Με αυτόν τον τρόπο είναι που ο Freud θεμελίωσε τη θέση, που αργότερα ανέπτυξαν και άλλοι, ότι ο σωματικός-εαυτός είναι περιέκτης και θεμέλιο της αίσθησης εαυτού. Το ότι είμαστε σωματωμένοι είναι η πρώτη πραγματικότητα με την οποία όλοι έχει χρειαστεί να τα βγάλουμε πέρα. Συνεπώς οι σχέσεις αντικειμένων σαφώς βαίνουν παράλληλα με το γεγονός ότι είμαστε μέσα σ' ένα σώμα. Από τη στιγμή δηλαδή που γεννιόμαστε μέσα σ' ένα σώμα έχουμε μερικά ιδιουσυστασιακά δεδομένα, στα οποία

θ' απαντήσει και θ' αντιδράσει το περιβάλλον μας και αυτό θα διαμορφώσει την εμπειρία μας της σωματώσης. Ο τρόπος που αναπαριστούμε το σώμα μας στον ψυχισμό μας είναι πάντοτε αντικειμενοτρόπος, έστω και αν η πρωταρχική πηγή βρίσκεται στο δυναμικό και στους περιορισμούς του σώματος. Όντως η αναπαράσταση πάντοτε απαιτεί την εμπλοκή του αντικειμένου. Μία εννοιολόγηση που ίσως θα μπορούσε να μας βοηθήσει να σκεφτούμε τα ζητήματα αυτά είναι η διαφορά ανάμεσα στο σχήμα σώματος και στην εικόνα σώματος. Στην ψυχανάλυση έχουμε την τάση, όταν μιλάμε για σώμα, να επικεντρωνόμαστε πολύ στην έννοια της εικόνας σώματος, δηλαδή την αναπαράσταση του σώματος στον ψυχισμό. Αλλά η έννοια του σωματικού σχήματος –που αφορά την αισθητικο-κινητική συσκευή που φέρουμε (μαζί μας) στον κόσμο– μας φέρνει πίσω στη σωματική πραγματικότητα, που είναι μία έμπρακτη πραγματικότητα. Και βέβαια η ιδιοσυστασία προσανατολίζει τον καθέναν από εμάς στον κόσμο, με πολύ διαφορετικούς, ιδιοσυγκρασιακούς τρόπους, στους οποίους μετέπειτα (σε δεύτερο χρόνο) το περιβάλλον μας αντιδρά. Γι' αυτό και οι αναγωγιστικές νευρολογικές συλλήψεις του σώματος ποτέ δεν καταφέρνουν να αποδώσουν επαρκώς τις σχηματοποιούσες λειτουργίες εντός των οποίων το σώμα αποκτά μία ιδιαίτερη οργάνωση ή στιλ στη σχέση του με τους άλλους, μέσα σ' ένα ιδιαίτερο συναισθηματικό και κοινωνικό περίγραμμα. Παρ' όλα αυτά, η επαναπροσέγγιση της ψυχανάλυσης με τη νευροεπιστημονική οπτική μάς βοηθά να θυμηθούμε τη σημασία και του σχήματος σώματος, που οδηγεί όχι μόνον σε προδιαθέσεις κλίσεων αλλά και στο πώς αυτές αναπτύσσονται πάντοτε σε δυναμική σχέση με το κάθε συναισθηματικό περιβάλλον. Συνεπώς, η κατανόηση του σώματος απαιτεί εξηγητικές προσεγγίσεις όπου και δεν αρκεί η έννοια της εμπρόθετης βούλησης αλλά και που πάνε πολύ πέρα από τη νευροφυσιολογία.

understanding the development of the mind is that *embodiment shapes the mind*. One important implication of this, which has been richly elaborated since Freud, is that the ego derives its functioning from body models. In other words throughout life ego structure and identity are founded to a significant degree on the sensations and awareness of the body. Freud thus cemented the view, later developed by others, that the body-self is the container and foundation for the sense of self. The fact that we are embodied is the first reality that we all have to contend with. Therefore, object relationships clearly exist alongside the fact that we are in a body. That is, the moment we are born in a body we have certain constitutional givens, to which our environment will respond and react and this will shape our experience of embodiment. The way we represent our body in our mind is always object-related, even if its original source lies in the body's potential and limitations. Indeed representation always requires the object's involvement. Perhaps a conceptualization that might help us to think about these matters is the difference between the body *schema* and the body *image*. Within psychoanalysis we tend to focus a great deal, when we talk about the body, on the notion of body image, that is, the representation of the body in the mind. But the notion of a body schema –which refers to the sensori-motor apparatus that we bring into the world– roots us back into the bodily reality, which is a factual reality. And quite clearly what we are constitutionally given orients us to the world in very different, idiosyncratic ways, to which then our environments respond. This is why reductionist neurological accounts of the body can

never capture adequately the schematic operations in which the body acquires a specific organization or style in its relationships with others, within a particular emotional and social context. And yet by rejoining Psychoanalysis with neuroscientific perspectives we are helpfully reminded of the importance of both the body schema that leads to habitual dispositions *and* how this always develops in a dynamic relationship to emotional environments. Understanding the body thus requires explanatory accounts that fall short of intentionality and transcend neurophysiology.

NL: *Which means that you bring again in the foreground the difference between self and self-representation as was put by Jacobson and Sandler?*

HH: ... *and also by Grotstein...*

AL: ... *and Meltzer², I would add...*

NL: ... *You are right... You also bring forward the difference between primary and secondary investment of the body, as some French analysts would put it; or the Freudian 'discrepancy' between self-preservation and sexuality. I am actually thinking of Freud's description of how there is a developmental passage from a previous moment, where we have motor movements to a next moment where we have mental (psychic) movements. In a sense, what you are*

2. Jacobson, E. (1964). *The Self and the Object World*. New York: IUP; Sandler, J. (1993). Fantasy, Defence and the Representational World. *Bulletin of the Anna Freud Centre* 16:337-347; Grotstein, J.S. (1978). Inner Space: Its Dimensions and its Coordinates. *International Journal of Psychoanalysis* 59:55-61; Meltzer, D. (1978). The Kleinian Development. London: Karnac.

NL: *Που σημαίνει ότι επαναφέρεις στο προσκήνιο τη διαφορά μεταξύ εαυτού και αναπαράστασης εαυτού όπως επισημάνθηκε πρώτα από την Jacobson και μετά από τον Sandler;*

XX: ... *και από τον Grotstein...*

AL: ... *και θα πρόσθετα τον Meltzer³...*

NL: *Σωστά... Επίσης επαναφέρεις τη διαφορά ανάμεσα στην πρωτογενή και τη δευτερογενή επένδυση του σώματος, όπως θα το έθεταν ορισμένοι Γάλλοι ψυχαναλυτές ή τη φροϋδική 'αντι-παραβολή' ανάμεσα σε αυτο-συντήρηση και σεξουαλικότητα. Σκέφτομαι στην πραγματικότητα την περιγραφή του Freud, του πώς συμβαίνει ένα αναπτυξιακό πέρασμα από μία προηγούμενη στιγμή όπου έχουμε μυϊκές κινήσεις σε μία επόμενη στιγμή, όπου έχουμε ψυχικές κινήσεις. Με μία έννοια αυτό που εννοείς είναι ότι η ψυχανάλυση βιάζεται μερικές φορές να αφήσει κατά μέρος το πραγματικό σωματικό βίωμα και να συναντηθεί με τον νομ...*

AL: ... *πρώρα. Αυτό σχετίζεται με εκείνο που ρώτησες στην αρχή: Γιατί απομακρυνθήκαμε από το σώμα και από τη σεξουαλικότητα; Νομίζω ότι αυτά είναι τα πιο μπλεγμένα, τα πιο δύσκολα κομμάτια της εμπειρίας μας και μου κάνει εντύπωση πόσο έχουμε απομακρυνθεί από την αρχική άποψη του Freud για το τι θεωρούσε ότι βρισκόταν στον πυρήνα των νευρώσεων. Όταν μιλώ σε κλινικούς και όταν ακούω το υλικό που παρουσιάζουν, πολύ λίγο από το υλικό αυτό είναι στην πραγματικότητα σχετικό με τη σεξουαλικότητα και με το σώμα. Αυτό με εκπλήσσει. Γιατί, βέβαια, αυτό που ακούω*

3. Jacobson, E. (1964). *The Self and the Object World*. New York: IUP; Sandler, J. (1993). Fantasy, Defence and the Representational World. *Bulletin of the Anna Freud Centre* 16:337-347; Grotstein, J.S. (1978). Inner Space: Its Dimensions and its Coordinates. *International Journal of Psychoanalysis* 59:55-61; Meltzer, D. (1978). The Kleinian Development. London: Karnac.

εγώ στο γραφείο μου είναι πολύ διαφορετικό. Εκεί υπάρχει βαθιά έγνοια για το σωματικό βίωμα. Εάν συντονιστείς με αυτήν τότε μία μεγάλη ποσότητα πληροφορίας μπορεί να προέλθει και από τη σωματική αντιμεταβίβαση. Αλλά, όπως σωστά επισήμανες στην αρχή, αφ' ης στιγμής μιλάμε για δύο σώματα μέσα στον χώρο, το πράγμα γίνεται πολύ πιο προσωπική υπόθεση: υπάρχουν δύο σωματικά βιώματα...

NL: ... γίνεται παρακινδυνευμένο...

AL: ... ακριβώς. Σαν κλινικός είναι κανείς πιο εκτεθειμένος, αλλά αν μπορέσουμε ν' αξιοποιήσουμε τη σωματική αντιμεταβίβαση τότε διανοίγεται μία πολύ πλουσιότερη δίοδος.

XX: *Θα μπορούσες να επεκταθείς λίγο παραπάνω σε αυτό;*

AL: Φυσικά! Όταν εξετάζουμε τις προσυμβολικές μορφές επικοινωνίας, που παρακάμπτουν τη λεκτική άρθρωση, αμέσως μας βάζει σε επιφυλακή το ότι στην κλινική κατάσταση το πεδίο είναι πάντα ανοιχτό σε διαδραματίσεις, αφού, όπως είπαμε, βρισκόμαστε στη σφαίρα της προ-συμβολικής λειτουργίας – σε ό,τι αφορά τον ασθενή και ενδεχομένως και τον αναλυτή, καθώς η ικανότητα αμφοτέρων για συμβολική επεξεργασία των σωματικών βιωμάτων τους μπορεί προσώρας να διαταραχθεί. Τέτοια σωματικά βιώματα χρειάζεται να γίνουν 'σκέψεις με κάποιον να τις σκεφτεί', για να παραφράσω το γύρισμα που έκανε στη φράση ο Bion⁴, και τελικώς να τις μοιραζόταν κανείς με τον ασθενή, για να υποστηρίξει την ικανότητα του τελευταίου να συμβολοποιεί. Εντούτοις σε μερικούς ασθενείς η 'αισθητηριακή αποδοχή' (σύμφωνα με τους Lombardi & Pola⁵) των προβολών του ασθενή από τον

implying, is that psychoanalysis is sometimes in a hurry to push aside actual bodily experience and meet with the mind...

AL: ...prematurely. This is related to what you asked at the beginning: Why have we moved away from the body and also from sexuality? I think that those are the messiest, the most difficult aspects of our experience and it is striking to me, how far we have moved away from Freud's original view of what he considered as being at the heart of neuroses. When I talk to clinicians, and listen to the material that they present, *very little* material is actually about sexuality and the body. It is astounding to me. Because, of course, what I hear in my consulting room is something quite different. There is a profound preoccupation with bodily experience. If you attune to it, a great deal of information can be gleaned from the somatic countertransference as well. But as you rightly pointed out at the beginning, the moment we talk about *two bodies* in the room it becomes a much more personal affair: there are two bodily experiences...

NL: ... *it becomes risky...*

AL: ... exactly. As a clinician one is more exposed but if we can make use of the somatic countertransference this opens up a much richer path.

HH: *Could you elaborate a little bit further on this?*

AL: Of course! When we consider pre-symbolic forms of communication that bypass verbal articulation we are immediately alerted to the fact that in the clinical situation the scope for enactments is always wide, since we are here

4. Bion, W. (1967). *Second Thoughts*. London: Heinemann.

5. Lombardi, R. & Pola, M. (2010). *The Body*,

in the realm of pre-symbolic functioning – in the patient *and* potentially also in the analyst, whose capacity for symbolic elaboration of their own bodily experience may be temporarily disrupted. Such bodily experiences need to become ‘thoughts with a thinker’, to play on Bion’s³ turn of phrase, and eventually shared with the patient in order to support the development of a capacity to symbolize. However with some patients the analyst’s ‘sensory acceptance’ (according to Lombardi and Pola⁴) of the patient’s projections may be an essential prerequisite before interpretations can be helpful. This way of working requires that the analyst contains the patient’s ‘protoemotions’ (according to Ferro⁵), that is the analyst needs to focus on the patient’s sensoriality before analysis can proceed along more standard lines and the sensoriality can then be transformed into thoughts. This requires that what is projected into the body of the analyst is represented first in the mind of the analyst, where it may need to be contained for some time before it can be presented to the patient.

XX: *So, what you point out is that, if we begin to reflect on the embodied experience, maybe this would lead us to make certain important revisions/corrections on how we understand our patients. For example, you mentioned before the somatic transfer-*

αναλυτή μπορεί και να είναι ουσιώδης προϋπόθεση πριν μπορέσει η ερμηνεία να βοηθήσει. Αυτός ο τρόπος εργασίας απαιτεί από τον αναλυτή να περιέξει τις ‘πρωτο-συγκινήσεις’ (σύμφωνα με τον Ferro⁶), ο αναλυτής δηλαδή να πρέπει να επικεντρωθεί στην αισθητηριακότητα του ασθενή προτού η ανάλυση μπορέσει να προχωρήσει σε πιο τυπικές γραμμές, αφού η αισθητηριακότητα θα μπορεί πλέον να μετασχηματισθεί σε σκέψεις. Κάτι τέτοιο απαιτεί ό,τι προβάλλεται στο σώμα του αναλυτή να αναπαρασταθεί πρώτα στον νου του αναλυτή, όπου θα χρειαστεί ίσως να περιεχθεί για ένα χρονικό διάστημα προτού μπορέσει να παρουσιαστεί στον ασθενή.

XX: *Όποτε αυτό που επισημαίνεις είναι ότι αν αρχίσουμε να μιλάμε για σωματωμένα βιώματα αυτό ίσως μας οδηγήσει και στο να προβούμε σε ορισμένες σημαντικές αναθεωρήσεις/διορθώσεις στο πώς κατανοούμε τους ασθενείς μας. Για παράδειγμα, ανέφερες προηγουμένως τη σωματική μεταβίβαση και αυτό μου θύμισε την κυρία που αναφέρεται στο άρθρο σου, που αντέδρασε στην κόμμωσή σου, και πώς αυτό σε βοήθησε να την κατανοήσεις από διαφορετική σκοπιά... Έτσι υποθέτω ότι θα συμφωνούσες επίσης ότι είναι πολύ σημαντικό να συντονίζεται κανείς και να διεργάζεται αυτό το ‘σωματομένο’ βίωμα από την πρώτη στιγμή που βλέπουμε τον ασθενή. Ο Argelander⁷ έγραψε γι’ αυτήν τη ‘σκηνική κατανόηση’ και μερικοί αναλυτές θα έφταναν ακόμη και μέχρι του σημείου να υποστηρίζουν ότι ήδη μέσα στην πρώτη συνέντευξη υπάρχουν όλα όσα χρειάζεται να ξέρουμε, αν και σε συμπυκνωμένη μορφή...*

3. Bion, W. (1967). *Second Thoughts*. London: Heinemann.

4. Lombardi, R. & Pola, M. (2010). The Body, Adolescence, and Psychosis. *International Journal of Psycho-Analysis* 91:1419-1444.

5. Ferro, A. (2003). Marcella. *Psychoanalytic Quarterly* 72:183-200.

Adolescence, and Psychosis. *International Journal of Psycho-Analysis* 91:1419-1444.

6. Ferro, A. (2003). Marcella. *Psychoanalytic Quarterly* 72:183-200.

7. Argelander, H. (1967). Das Erstinterview. *Psyche – Z Psychoanal.*, 21.

AL: Συμφωνώ απολύτως με τη θέση αυτήν! Θυμάμαι έναν από τους πρώτους επόπτες μου να μου λέει: Θα μάθεις ό,τι είναι να μάθεις στα πρώτα 15 λεπτά και θα σου πάρει 15 χρόνια για να το διαπιστώσεις! Εκείνο που κατανοώ τώρα από αυτήν τη διαδικασία είναι ότι πολλά από αυτά που μαθαίνουμε μέσα σε αυτά τα πρώτα 15 λεπτά παρακάμπτουν τη λεκτική άρθρωση. Αυτό έχει να κάνει με τον τρόπο που οι ασθενείς χρησιμοποιούν τον φυσικό χώρο που παρέχεται από το αναλυτικό πλαίσιο. Πώς μας επηρεάζουν σωματικά. Έτσι, σχετικά με το πώς δρούμε ως κλινικοί, και συνεπώς πώς πρέπει να εκπαιδεύσουμε τις μελλοντικές γενιές αναλυτών, είναι πολύ σημαντικό να τους δίνουμε χώρο όπου να μπορούν να αναλογίζονται πάνω στα σωματικά τους βιώματα που – για να ξαναθυμηθούμε αυτό που επισημάνθηκε νωρίτερα– μπορεί να εκθέτουν πολύ περισσότερο τον αναλυτή... αναμφίβολα. Βέβαια, για πολλά από όσα συζητάμε έχουν γράψει οι αναλυτές παιδιών. Οι συνάδελφοι που εργάζονται με παιδιά πάντοτε τα καταλάβαιναν καλύτερα αυτά τα πράγματα, καθώς πρόκειται για μία πολύ πιο αυτονόγητη εμπειρία όταν έχεις ένα 4χρονο μέσα στο δωμάτιο. Δεν πιστεύω ότι ανακαλύπτουμε τίποτε καινούργιο· απλώς το φέρνουμε πράγματι μέσα στην αναλυτική εργασία με ενήλικες, γιατί οι αναλυτές παιδιών πάντοτε τα καταλάβαιναν αυτά...

NL: ... με τη *Melanie Klein* προεξάρχουσα μεταξὺ αυτών, όπως ανέφερες πριν...

AL: ... ναι, ακριβώς.

NL: Προηγουμένως ανέφερες επίσης την *ιταλική ψυχανάλυση. Γεννήθηκες στην Ιταλία;*

AL: Ναι, γεννήθηκα στην Ιταλία και ήμουν στη Ρώμη μέχρι τα 10 μου και κατόπιν μετακομίσαμε αρκετές φορές με την οικογένειά μου. Αλλά τώρα πλέον έχω περάσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής μου στο Λονδίνο.

ence and that made me remember the lady that you discuss in the paper where the patient reacted to your haircut and how this helped you to understand her in a different light... So I suppose that you would also agree that it is extremely important to be attuned to and process this 'embodied' experience from the first moment we meet the patient. Argelander⁶ has written about this 'scenic understanding', and some analysts would even claim that within the first hour everything that we need to know is there, albeit in a condensed form...

AL: I agree entirely with that position! I remember one of my first supervisors saying to me: You will know everything you need to know in the first 15' and it will take 15 years to realize it! How I now understand this process, is that much of what we *learn* in these first 15' bypasses verbal articulation. It has to do with the way the patients *use* the physical space provided by the analytic setting. How they *impact* on us somatically. So in terms of how we operate as clinicians, and therefore how we need to train future generations of analysts, it is so important to give them a space where they can reflect on the somatic experiences which –to go back to the point you made earlier– may feel much more exposing of the analyst... undoubtedly. Of course, much of what we are talking about has been written about quite a lot by child analysts. Colleagues who work with children have always understood these things, because it is a much more *physical* experience when you have a 4 year old in the room. So, I don't

6. Argelander, H. (1967). Das Erstinterview. *Psyche – Z Psychoanal.*, 21.